

Професіографічні засади психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України

У статті розкриваються психологічні аспекти здійснення професіографічного опису службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України як окремого виду професійної діяльності в органах внутрішніх справ. Запропоновано проект базової професіограми військовослужбовця внутрішніх військ.

Ключові слова: службово-бойова діяльність, професіографічний опис.

В статье раскрываются психологические аспекты проведения профессиографического описания служебно-боевой деятельности внутренних войск МВД Украины как отдельного вида профессиональной деятельности в органах внутренних дел. Предложен проект базовой профессиограммы военнослужащего внутренних войск.

Ключевые слова: служебно-боевая деятельность, профессиографическое описание.

На сучасному етапі розвитку та реформування внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України пріоритетного значення набувають завдання підтримання бойової та мобілізаційної готовності на такому рівні, який забезпечував би якісне виконання службово-бойових завдань у різних умовах удосконалення системи навчання та подальше підвищення професійного рівня всіх категорій військовослужбовців, впровадження нових форм та методів роботи з особовим складом, зокрема, психологічного супроводження службово-бойової діяльності військовослужбовців, як основи зміцнення дисципліни і законності, формування та закріплення професійно важливих якостей.

Виходячи з основних положень правових норм, одним із ключових моментів формування у військовослужбовців ВВ МВС України морально-психологічної усталеності має стати науково обґрунтована система психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ при виконанні службово-бойових завдань за призначенням.

Упродовж 2007-2009 років нами було здійснено низку наукових досліджень, які засвідчили, що чинна система психологічного

супроводження діяльності військовослужбовців внутрішніх військ виявилась слабкою і недієздатною, що, у свою чергу, тягне за собою невинуватого плинність кадрів, моральні, психологічні та матеріальні втрати.

Цей факт зумовив актуальність обраної нами тематики та спрямованості наукових досліджень. Зокрема, в полі зору нашої наукової уваги опинилися концептуальні моделі психологічного забезпечення службово-бойової діяльності внутрішніх військ при виконанні службово-бойових завдань.

Ретельне вивчення провідних концепцій, на яких ґрунтуватиметься передбачена нами в майбутньому цілісна система психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ, також зумовили недостатню вивченість концептуальних засад психологічного супроводження службово-бойової та необхідність концептуального закріплення професійно важливих психологічних аспектів діяльності військовослужбовців, що сприятимуть успішному й ефективному виконанню ними службово-бойових завдань.

За даними наукових дослідів провідних фахівців у галузі юридичної психології, в системі МВС України на сьогоднішній день гостро відчувається потреба у військовослужбовцях внутрішніх військ нової формації, професіоналах, що сприйматимуть та розвиватимуть сучасні інновації.

Вирішення цих проблем нами вбачається можливим лише за умови створення концептуально нової інноваційної системи психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ при виконанні притаманних ним функціональних повноважень за призначенням.

Дана тема є новою для професійної діяльності органів внутрішніх справ взагалі й внутрішніх військ МВС України, зокрема. Як свідчить аналіз відповідної літератури, вітчизняними та зарубіжними науковцями здебільшого розглядаються нормативно-правові аспекти психологічного забезпечення та психологічного супроводження службово-бойової діяльності, що виявляються у військових Збройних Сил України і Радянського Союзу (у мирний та воєнний час), у медиків, службовців Міністерства надзвичайних ситуацій, при стихійних лихах, катастрофах тощо.

Проте суто концептуальні засади психологічного супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України як цілісної системи дотепер на дисертаційному рівні не досліджувалися.

Теоретико-методологічну основу наших наукових пошуків складають праці із організації кадрового забезпечення службово-

бойової діяльності силових структур України (В.І. Зелений, О.А. Блінов, А.В. Брушлінський, Т.М. Титаренко, І.І. Ліпатов, В.П. Примак, С.П. Потеряйко, С.В. Лисенко), що розкривають зв'язок особистості і діяльності, теоретико-експериментальні дослідження організації оперативної-службової та службово-бойової діяльності органів внутрішніх справ і внутрішніх військ МВС України (В.Г. Анросюк, Г.Є. Запорожцева, Ю.Б. Ірхін, Л.І. Казміренко, І.Й. Ліпатов, О.М. Морозов, С.Б. Олексієнко, І.І. Приходько, В.І. Пасічник, О.Д. Сафін, О.В. О.В. Тимченко, М.І. Товма), дослідження психологічного впливу організаційно-правових факторів службової діяльності на військовослужбовців внутрішніх військ (В.І. Барко, Т.Ю. Ваврік, Ю.Б. Ірхін, В.І. Пасічник, О.В. Тимченко).

Враховуючи те, що військовослужбовці внутрішніх військ виконують завдання з охорони громадського порядку, конвоювання та екстрадиції підсудних або засуджених, охорони дипломатичних представництв та консульських установ, охорони ОВДО та АЕС, приймають участь у спеціальних операціях та інше, основною метою нашого дослідження є надання командирам та працівникам підрозділів роботи з особовим складом нових психологічних знань, алгоритмів і дієвих методів організації службово-бойової діяльності військовослужбовців внутрішніх військ при виконанні службово-бойових завдань.

Огляд чинної нормативно-правової бази та спеціальної літератури дозволив нам дійти висновку, що службово-бойова діяльність внутрішніх військ МВС України належить до категорії екстремальних видів професійної діяльності.

Отже, ми дійшли висновку, що службово-бойова діяльність внутрішніх військ МВС України – це професійна діяльність, працівники якої виконують свої службові обов'язки в особливих умовах, пов'язаних із ризиком для життя та здоров'я.

Особливо до цього виду діяльності відносять роботу частин і підрозділів внутрішніх військ особливого та спеціального призначення (“Гепард”, “Барс”, “Ягуар”, “Омега” й ін.).

Загальною кваліфікуючою ознакою всіх спеціальних підрозділів є передбачене функціональними повноваженнями виконання службових обов'язків, пов'язаних з високим ступенем ризику, що потребує підвищеного напруження психічних і фізичних ресурсів, прийняття відповідальних рішень в умовах дефіциту часу.

Військовослужбовці спеціальних підрозділів внутрішніх військ повинні бути максимально зібраними та мати постійну бойову готовність до виконання службово-бойових завдань. Служба в умовах підвищеного ризику, серйозної загрози життю та здоров'ю, може призводити до

того, що військовослужбовці нерідко переживають події, що виходять за рамки звичайного досвіду. Ці переживання можуть травмувати психіку практично здорової людини. Тому чітке та суворе дотримання вимог особистої безпеки військовослужбовцями спецпідрозділів є найважливішим фактором запобігання втрат серед особового складу внутрішніх військ в умовах повсякденної діяльності та екстремальних ситуаціях.

Підрозділ особливого або спеціального призначення (швидкого реагування тощо) за наказом Президента чи Міністра внутрішніх справ України може бути тимчасово передислокований в інші регіони держави для участі в невідкладних заходах щодо забезпечення правопорядку, боротьби зі злочинністю, у тому числі виявленні, локалізації і знешкодженні злочинних угруповань та озброєних злочинців, а також можуть здійснювати безпосередню фізичну охорону посадових осіб та окремих громадян.

Службово-бойова діяльність військовослужбовця спецпідрозділу полягає у виконанні бойових задач з боротьби зі злочинністю, забезпечення правопорядку під час проведення загальнодержавних, громадсько-політичних, спортивно-видовищних, культурно-масових, релігійних заходів та проведенні спеціальних операцій з охорони громадського порядку.

За офіційними даними UNDP професія працівника спецпідрозділу знаходиться у числі десятих найскладніших професій на Землі. За рівнем ризику та стресогенності вона прирівнюється до діяльності льотчика-випробувача. При цьому враховуються такі ознаки складності: характер і зміст праці; її розмаїтість, комплексність, самостійність; масштабність; складність управління; підвищена відповідальність. За основним видом цю роботу відносять до оперативної-тактичної діяльності; за категорією – до виконавської; за ступенем складності виконання функцій – до 9 ступеня за 10-бальною шкалою [1].

Діяльність військовослужбовців спецпідрозділів здійснюється в середовищі й умовах, важливим складовим аспектом яких об'єктивно виступає психологічна реальність. Так, поряд із необхідністю протистояння відверто злочинним кримінальним проявам антигромадської поведінки, правому нігілізму, що набув певного поширення в суспільстві за останні часи, військовослужбовцям необхідно вміти розумітися на психологічних причинах, мотивах, потребах, почуттях та інших психологічних особливостях поведінки різних прошарків населення.

За даними соціально-психологічних досліджень нами було з'ясовано, що основними завданнями підрозділів спеціального призначення є:

- охорона прав та законних інтересів громадян від злочинних посягань та інших антигромадських дій;
- постійна готовність до дій у ситуаціях, що ускладнюють оперативну обстановку в регіонах держави;
- забезпечення громадського порядку та безпеки в районах із складною оперативною обстановкою, при надзвичайному стані й надзвичайних обставинах, під час масових та спеціальних заходів;
- участь у спеціальних операціях по затриманню озброєних злочинців, членів організованих злочинних угруповань, звільненню заручників, припиненню терористичних актів, відбиттю нападу на будівлі, приміщення, споруди, транспортні засоби або звільненню їх у разі незаконного захоплення;
- участь у забезпеченні, спільно з підрозділами УДО та СБУ, державної охорони посадових осіб. Здійснення, за окремим розпорядженням керівництва, безпосередньої фізичної охорони посадових осіб та окремих громадян.

До основних функцій підрозділів спеціального призначення нами було віднесено:

- забезпечення та підтримка громадського порядку й безпеки на вулицях та в інших громадських місцях, об'єктах транспорту, у тому числі під час проведення загальнодержавних та спеціальних заходів;
- здійснення заходів з попередження, припинення та локалізації групових порушень громадського порядку, масових безпорядків, пов'язаних із цим інших протиправних дій, виявлення та затримання причетних до них осіб;
- проведення самостійно та спільно з іншими правоохоронними органами України цільових рейдів та спеціальних операцій по забезпеченню правопорядку на вулицях та в інших громадських місцях, відпрацювання найбільш криміногенних місць із метою виявлення та попередження злочинів та інших правопорушень;
- здійснення спільно з іншими службами та підрозділами органів внутрішніх справ України спеціальних заходів щодо виявлення, блокування та знешкодження терористів, членів бандитських угруповань та інших озброєних злочинців.

Також при здійсненні нормативно-правового аналізу організаційних засад службово-бойової діяльності спецпідрозділів внутрішніх військ МВС України нами було встановлено, що при виконанні завдань із ліквідації наслідків аварій, катастроф, пожеж, стихійних лих, інших надзвичайних подій, а також надзвичайних

подій криміногенного характеру на спецпідрозділи внутрішніх військ додатково покладаються такі функції:

- охорона громадського порядку й організація безпеки в районі виникнення надзвичайної події та на прилеглий території;
- участь у невідкладних заходах щодо рятування, евакуації людей та надання їм першої долікарської медичної допомоги;
- участь в охороні особливо важливих об'єктів, а також об'єктів транспорту та життєзабезпечення населення, у збереженні майна, що залишилось без нагляду, попередженні та припиненні фактів розкрадання власності, її навмисного псування або знищення;
- виконання заходів із тимчасового обмеження або із заборони руху транспорту, пішоходів вулицями й дорогами як у районі виникнення надзвичайної події, так і на прилеглий території, огляд в установленому порядку транспортних засобів, пасажирів та їх вантажу і багажу;
- участь у проведенні заходів, пов'язаних із розблокуванням транспортних магістралей, об'єктів життєзабезпечення, розгородженням перешкод під час припинення та локалізації масових безпорядків, а також під час виникнення надзвичайних подій, викликаних іншими причинами, у тому числі техногенного й природного характеру.

При розробці професіографічного опису службово-бойової діяльності спецпідрозділів внутрішніх військ МВС України як окремого виду професійної діяльності нами було вивчено організацію служби військовослужбовців. Зокрема, відстежувався хронометраж робочого дня, розпорядок робочого часу, дотримання службової дисципліни, житлово-побутові умови тощо.

Результати професіографічного вивчення засвідчили, що військовослужбовці спецпідрозділів постійно стикаються із ситуаціями збройного єдиноборства з правопорушниками та кримінальними елементами. Такі ситуації нерідко загрожують життю та здоров'ю військовослужбовців. Тому військовослужбовці спецпідрозділів більш за все підвладні великим нервово-психологічним перевантаженням, стресам та психосоматичним захворюванням.

Опитування військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ, проведене нами у 2009 році, показало, що 90% з них вважають свою роботу важкою.

Найбільш негативними факторами виявились:

- великі нервово-психологічні перевантаження;
- прийняття відповідальних рішень в умовах дефіциту часу;

- небезпека для життя;
- негативні емоційні впливи;
- високий темп роботи;
- необхідність підтримувати постійну бойову готовність до дій у надзвичайних умовах.

Додатковому вивченню у відповідності до загальних правил професіографії було піддано систему медичного забезпечення та охорони праці, зокрема, захворюваність і травматизм військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ.

Незалежно від професійної підготовленості військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ та наявності у них відповідних професійно важливих якостей, дія надсильних подразників, до яких належать безпосереднє протистояння зі злочинцями, перевтома, дефіцит часу й інформації, застосування зброї, гострий психологічний конфлікт, дія природних та техногенних сил, викликає певні негативні зміни фізичного і, насамперед, психічного стану, що суттєво погіршує ефективність вирішення службових завдань і небезпечним чином впливає на особистість військовослужбовця.

Аналіз практичного досвіду військовослужбовців внутрішніх військ, які мають досвід служби у внутрішніх військах понад 15 років, показує, що найбільш поширеними психологічними складовими загибелі та поранень військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ під час виконання ними службових обов'язків є:

- прорахунки в плануванні заходів охорони громадського порядку;
- неповнота інформаційно-аналітичного опрацювання операцій;
- дефіцит часу при прийнятті оперативних рішень;
- некваліфіковані дії при виконанні запланованих заходів.

Під час соціально-психологічних опитувань військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ нам удалося з'ясувати, що службово-бойова діяльність також сприяє виникненню простудних, серцево-судинних захворювань, хвороб кістково-м'язової системи, нирок, травматизму, психічних розладів.

Тому існуючий стан професійної діяльності дозволяє нам за рівнем виробничного травматизму й частоти загибелі військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ віднести її до групи високого професійного ризику.

Напруженість й екстремальність, ризик для життя та здоров'я є обов'язковими умовами діяльності військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ. Екстремальна діяльність, що має характерною ознакою оперативність та здійснюється в умовах конфліктності, психологічного протистояння, висуває різноманітні й

високі вимоги щодо підготовленості особового складу спецпідрозділів до ефективного вирішення службово-бойових завдань. До кандидатів у спецпідрозділи ставляться підвищені вимоги стосовно їх фізичного та психологічного стану. У спецпідрозділ приймаються особи з числа найкращих працівників органів внутрішніх справ, військово-службовців, звільнених у запас, громадян України, які мають необхідну фізичну підготовку, психологічну стійкість і здатність впевнено діяти в екстремальних умовах та виконувати завдання, покладені на підрозділ [2].

Із застосуванням методу професіографічного вивчення О. Ліпмана ми встановили базові професійно значущі якості військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ:

- професійна спостережливість (уміння відбирати при спостереженні дані, інформацію, необхідні для вирішення поставленої задачі; спроможність об'єктивно оцінювати ситуацію);
- здатність до комунікативної взаємодії з соціальним оточенням (встановлення контакту з різними категоріями осіб, розуміння людей, узгодження станів та взаємодія, інформаційний обмін та проведення переговорів, здійснення психологічного впливу, уміння дати об'єктивну оцінку діям інших людей і швидка реакція на їхні неправильні дії);
- наявність розвинутої професійної пам'яті (наочно-образної, логічної, оперативної);
- розвиненість навичок розумової діяльності при відборі та селекції службової інформації, обґрунтуванні управлінських рішень;
- емоційна та психологічна стійкість до дій в екстремальних умовах (зрівноваженість та самовладання);
- здатність до саморегуляції та самоконтролю, психофізична стійкість в екстремальних умовах;
- визначені вольові якості (сміливість, принциповість, схильність до виправданого ризику, спроможність брати на себе відповідальність у складних ситуаціях, упевненість у собі і спроможність прийняти правильне рішення при нестачі необхідної інформації й відсутності часу на її осмислення; адекватна оцінка своїх сил; упертість у переборюванні виникаючих труднощів; спроможність до зберігання високої активності).

Мотиваційна сфера вибору професії екстремальної діяльності ґрунтується на виділенні двох груп мотивів, які відображають споживчу й продуктивну тенденції. Споживчу тенденцію характе-

ризують мотиви підтримання життєзабезпечення, прагнення до комфорту, надбання соціального статусу та спілкування. Продуктивну тенденцію визначають мотиви загальної активності, творчої активності, суспільної користі та спілкування.

Як видно, мотив спілкування служить цілям того й іншого. При цьому характерне переваження мотиву спілкування і загальної активності над усіма іншими. Найменшою значимістю (за середніми даними) характеризується мотив творчої активності. І це закономірно, тому що військовослужбовець спецпідрозділу внутрішніх військ у своїй професійній діяльності підпорядковується вимогам статутів, настанов, директив і інших службових документів, що регламентують його службово-бойову діяльність.

Серед мотивів вступу в спецпідрозділ, у першу чергу, називають прагнення до ризику, небезпеки, приклад друзів, знайомих, що працюють у правоохоронних органах, попередня військова служба у спецпідрозділах, схильність до воєнізованої служби, прагнення до морального задоволення від екстремальної роботи, можливість мати пільги, стабільний зарібок.

Виходячи з усього комплексу професіографічних вимог, під час відбору військовослужбовців спецпідрозділів внутрішніх військ особлива увага приділяється наявності професійно важливих та морально-ділових якостей кандидатів на службу.

Таким чином, нами експериментально було доведено, що застосування на практиці професіографічних засобів при здійсненні професійно-психологічного відбору на службу дозволяє забезпечити високий рівень якості відбору. Професіографічний метод у системі психологічного супроводження службово-бойової діяльності спецпідрозділів внутрішніх військ МВС України дозволяє вирішити низку глобальних кадрових проблем, зокрема – проблему психологічної надійності персоналу.

За умов успішного впровадження запропонованих нами методів у практику службово-бойової діяльності подальшим перспективним напрямом наших наукових досліджень буде розробка інноваційної системи психологічного супроводження службово-бойової діяльності, яка міститиме в собі новітню методологію професійно-психологічного відбору.

Список використаних джерел

1. Андреев О.О., Дзюба В.М., Ірхін Ю.Б., Потеряйко С.П. Психологічне супроводження службово-бойової діяльності внутрішніх військ МВС України в екстремальних умовах: Навчальний посібник / О.О.Андреев, В.М.Дзюба, Ю.Б.Ірхін

та ін. – К.: Київський нац. ун-т внутр. справ, ДП “Друкарня МВС”, 2009. – 82 с.

2. Кравченко О.В., Тимченко О.В., Христенко В.Є. Психологічне забезпечення діяльності ОВС в ризиконебезпечних ситуаціях оперативної-службової діяльності. – Харків, 2002. – 122 с.

In article psychological aspects of product profesiografycs descriptions of fighting activity of internal troops of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine as separate kind of professional work in law-enforcement bodies reveal. It is stated the project base profesiogram the military man of internal troops.

Keywords: fighting activity, profesiografycs the description.

Отримано: 18.03.2010

УДК 378.011.3-051:159.9

Н.М. Дідик

Психічне здоров'я як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів

У статті проаналізовано психічне здоров'я як професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів. Описано результати дослідження психічного здоров'я майбутніх психологів.

Ключові слова: психічне здоров'я, особистісна зрілість, психолог

В статті проаналізовано психическое здоровье как профессионально значимая характеристика личностной зрелости будущих психологов. Описаны результаты исследования психического здоровья будущих психологов.

Ключевые слова: психическое здоровье, личностная зрелость, психолог

Постановка проблеми. Психічне здоров'я – стан душевного благополуччя, яке характеризується відсутністю хворобливих психічних проявів і забезпечує адекватну умовам дійсності регуляцію поведінки і діяльності [9, с. 216]. За словами Б. С. Братуся, “нормальність” чи “анормальність” особистості буде залежати від